

Kao živo biće čovjek je uključen u tok prostorno-vremenskog bivstvovanja zvanog priroda. No dok druga živa bića potpuno pripadaju tom toku, ne izražavaju iz njega ništa na njega djelujući nekim možda stranim mu silama, nego u skladu s njime rastu, razvijaju se ili propadaju, položaj čovjeka je bitno drugačiji. Jer pripadajući i sam tom toku, ničući iz njega, on ujedno aktivno u njega zahvata stvarajući regije bivstvovanja nove u odnosu na prirodu. Njihova cjelina, povijesno bivstvovanje čovjeka, realizira se kroz takvo djelovanje na prostorno-vremenske tokove u kojima čovjek i sam traje i u kojima se pod utjecajem vlastite akcije i sam mijenja. To djelovanje, praksa, u kojemu su bitne svjesne i svršno upravljene komponente ti, ljudski rad, pojavljuje se kao kolektivno, naimo pojedinci koji rade uvijek su, svjesno ili nesvjesno, članovi neke društvene zajednice. Pri istraživanju takvih zajednica osjeća se, u odnosu na istraživanje prirode, potreba jednog kategorijalnog novuma jer sam radi o područjima koja se ne daju bez ostataka svjesni za zakonitosti prirode, osobito ne na rjezin spoznati deo. Kvalitet i kvantitet tog novuma u mnogome su danas problematični — a vjerovatno će to u izvjesnoj mjeri uvijek i ostati, jer se radi o područjima koja sama sebe obogaćuju — no njegova je neopodnožnost nesumnjiva za imanenitno razmatranje problema čovjeka i društva.

Utisak svoja kompleksnija povijesno bivstvovanje čovjeka figurira u raznim oblicima istraživanja i misaonog zahvatanja kao mnoštvo tendencija od kojih su neke uže vezane uz samu ekonomsko-materijalnu osnovu društva, dok su druge više uvjetovane slobodom stvaralačkih ličnosti. Zanimljivo je promatrati njihove međusobne veze i utjecaje. Neke su komponente, nadajmo, više tehničke naravi, dok druge cjelovite osjećaju bivstvene osobine čovjeka. Govorimo u tom smislu o tehničkoj, političkoj, umjetnosti, znanosti, filozofiji itd. U sinhroničnoj i diahroničnom ekstenzitetu dolazi do prevladavanja jednih tendencija nad drugima te i do različite strukturiranosti cjeline. U slučajevima nekog jednostranog i naglašenog prevladavanja može postati problematičan, uslijed poremećene unutarnje ravnoteže, i sam opstanak cjeline: postojanje se kreće na granici nihilizma, što se očituje u značajnosti pitanja o njegovom smislu i besmislu, u vizijama propasti i kosmičke opasnosti. Reakcija može biti više teorijska ili više praktična, a u svakom je radikalnija u toliko se više javlja i kao negativitet koji omogućuje medijaciju, razrješenje kroz novu strukturiranost cjeline. — Ta kretanja u kulturnoj sferi u vezi su s ekonomskim zbivanjima društva.

U naše doba govori se često o jednostranom rastu tehnike. Iz centara visokog razvika njegov se utjecaj širi na manje razvijene zemlje, preko čitavog Globusa, što je doduše neophodan uvjet društveno-ekonomskog napretka, no ujedno sa sobom nosi teškoće neravnomjernog rasta. U sferi kulture tehniciistički se utjecaj osjeća na gotovo svim područjima u tendencijama kvantificiranja, u gubitku smisla kulturnih vrijednosti, u nestajanju raznih pokušaja prevrednovanja, u krizi morala itd. No sa zaoštavanjem situacije jača i njezin negativitet, koji se očituje u osvjetljavanju jednostranosti i traženju humanističkih rješenja.

Kako, sinhronički uzevši, tehniciistički utjecaj zahvata totalitet društvenog postojanja, to se radi o pojavi znatne kompleksnosti, koja se ne tiče samo perifernih područja, nego i čovjekovog bivstva. Stoga

tehnika kao komponenta prakse

MARIJA BRIDA

su u traženju rješenja zainteresirane ne samo posebne nauke, u ovom slučaju osobito prirodne znanosti i sociologija, nego i filozofija. Dok je, naime, udio posebne nauke važan za egzaktivo upoznavanje relacija između činjenica i razvojnih tendencija, zadatak filozofije stoji u relaciji spram dimenzije bivstvovanja. Važno je u nekoj konkretnoj situaciji razlikovati da li se radi o takvoj izvornoj problematiki ili o nekoj više perifernoj. Ispreplitanje načina metodskih tretiranja dovodi često, na području teorije i prakse, do nesporazuma i optiranja, jer se, s jedne strane, problematika neke posebne oblasti nepotrebno infiltrira filozofskim supozicijama, a s druge strane, pretpostavlja se da se filozofski problemi, koji se tiču čovjekovog bivstva, bez ostataka daju egzaktivo razrješiti.

Riječ „tehnika“ upotrebljava se danas u dva različita značenja. Jednom se njome podrazumijeva vještna, kojom čovjek umjetnim, smišljenim načinom postizava nešto što samom prirodnom spontanostu ne bi mogao postići; specijalno, može to biti vještna kojom umjetnik uspijeva svoju ideju izraziti u materiji promjenom oblika i rasporeda energija; također vještna ilječnika, obrtnika itd. Drugo značenje podrazumijeva mogućnost proizvodnje naprava kojima čovjek ostvaruje neke svoje društvene ili vitalne ciljeve. Prvo značenje može se odnositi i na čovjeka pojedina, dok se u drugom uvijek podrazumijeva postignuti stepen razvika nekog kolektiva. Prvo je značenje prevladavalo u antičkoj civilizaciji dok se danas, ako se riječ upotrebi bez bližeg određenja, podrazumijeva ono drugo. U jednom i drugom značenju zajedničko je momenta da tehnika aktivnost ne proizlazi spontano iz prirode, nego je (u odnosu na prirodu) umjetna, smišljena od čovjeka u skladu neke njegove obuhvatnije djelatnosti i zainteresiranosti. Ona je dakle komponenta obuhvatnije cjeline, ljudske prakse. Pokušajmo odrediti ulogu te komponente.

Pošavanje živih, bića u prirodnim procesima samoodržavanja ovisno je od građe njihovog organizma. Odnosno biološke vrste kojoj pripadaju. Čovjekova praksa uključuje također tu ovisnost od specifične biološke strukture i nikada je ne može sasvim prevladati (nego prevladavanje dobiva karakter beskonačnog procesa). No već u svojim prvim počecima ona pokazuje dvije osobine životinjske djelatnosti koja ostaje trajno vezana uz svojstava organizma. Uz receptivno-osjetljivi funkciju, koja je nosilac prisnosti s materijom i orijentacije u

danoj sredini, prisutna je u njoj i funkcija razuma. Dok prevladava osjetljiva komponenta, uvjetovana vanjskom tjesnom strukturanom, proizvodni su radeni prema mjeri organizma te se kreću u granicama veličina energija i oblika koji se daju s njima uporediti. Stoga se i ne narušava u većoj mjeri ritam prirode, nego se djelotnost u njega uklapa. Kvalitete se uglavnom uzimaju u gotovu obliku, dakle, kvalitativna raznolikost prirode uzima se kao nešto naposljetku dano. Porast uloge razuma očituje se u izmijenjenom držanju spram prirode, naime, priroda prestaje biti cjelinom kojoj subjekt jednoznačno pripada i po njima karakter područja mogućih objekata njegove akcije. Odvajanje i oblikovanje dijelova materije, proizvodnja subjektive djelatnosti, postaje sve neovisnije od svojstava organizma i vlada se prema funkciji upoređivanja i mjerenja tih dijelova, koja postaje sve izraženija. Idući tim putem matematičko razumsko spoznavanje otkriva u osjetljivo danim kvalitativima kvantitativne relacije i savladavajući na taj način kvalitativnu različitost dobiva homogeno područje kvantitativnih odnosa u kojemu se može slobodno kretati u smjeru prema neizmjerljivo velikom kao i prema nezmjerno malom. U karakteru proizvoda gubi se usmjerenost s organizmom, s njegovom građom, dimenzijama i raspoloživim energijama. Područje u koje djelatnost zahvata postaje praktički neograničeno.

Moglo bi se činiti da će apstraktno razumsko spoznavanje, koje materiju nastoji zahvatiti putem jedne njezime osobine namirne kvantitativne, voditi u nestvarnost, a da će se prirodi mnogo više približiti ono koje se drži osjetljive neposrednosti. Rezultat je, međutim, obrnut: dok ovo, primijenjeno u praksi, ne prekoračuje svojim ograničeno područje, ono prvo proširuje neprestano svoje mogućnosti i postizava fantastične rezultate u suvremenoj tehnici.

U nekim filozofskim interpretacijama prikazuje se razum kao faktor stran prirodi, suprotan životu, „duši“, kao uzor unutarnjeg rascjepa modernog čovjeka i suvremene kulture. S tim se teško daje uskladiti činjenica što čovjek upravo preko razumskog spoznavanja (polazeći od elementarnih empirijskih premisa) uspijeva zaći u strukturu materije i u znatnoj mjeri zavladati njezinim energijama. Ali u tim naziranjima upravo to čovjekovo kosićenje prirode shvaćeno je kao otuđenje putem prirodni strane moći, kao fatalni predznak stana. U začaranom krugu takvih interpretacija nema drugih odgovora osim dočaravanja sve veće sivo-

će, ponekad čak i bez nade u noć, odnosno očekivanja neke nove prisutnosti našeg vlastitog bivstva — koje, međutim kao da ne ovisi od naše inicijative.

Ako, međutim, pogledamo stvari s druge strane, tehnika i razum koji se u njoj angažira ne izgledaju tako fatalno i mišićko, odnosno, tuđe životu i prirodi. Razum je tu eksteriorizirana diskurzivna upotreba uma koji, upravljani na jedno parcijalno područje, izgleda kao da postupa prema principima i formama „formalne logike“. Svoj izbor u dijalektičkom umu ostavlja on, međutim, u samoj mogućnosti tog područja suvremene tehnike proizvodnje, jer je uvid u jedinstvo različitosti i suprotnosti kao što su racionalnost i prostornost, kvalitet i kvantitet, energija i masa itd. dijalektičke prirode. Veze tih različitosti (koje bi za sam razum predstavljale nepremosive protivnosti) spadaju u osnovne razvika koji je doveo današnje tehnike.

No upravo to što je tehnika u bitno dijelo čovjekovo dijalektičko uma nosi u sebi i opasnost neravnomjernog rasta koji može rezultirati tehnicističkom totalizacijom. Budući da dijalektički um nema nekakva granica koje po svojoj prirodi ne bi smio transcendirati, nego mu je svojstvena otvorenost horizonta (njegova se djelatnost ne može odvijati drukčije nego u toj otvorenosti horizonta te u obratnom slučaju nastaje pojava stagnacije), to svako područje u kojemu se odvijaju njegova djelatnost može postati izvorom totalizacije, tj. može se u njemu javiti tendencija da preraste do neminirane uloge u cjelini postojanja, pa i da prerasta njegove granice. Budući da bi u slučaju tehnicističke totalizacije došlo do prevladavanja jedne tendencije koja je po svojoj prirodi parcijalna i periferno upravljena, tj. koja nije svrha samoj sebi, nego čovjeku služi za postizavanje drugih ciljeva, to je jasno da bi u kulturi u kojoj bi ta parcijalna tendencija, davala karakter cjelini mogao doći u pitanje bitno ljudski smisao postojanja, — jer bi se ovo usmjeravanje sve više periferno ne dostižući izvornu dimenziju bivstvovanja u kojoj jedino čovjek nalazi smisao i vrijednost svog opstanka. Takva kultura ne bi poznala drugih kriterija vrijednosti osim kvantitativnih, te bi se sve više svodila na principe moći i nadmoći (i ukoliko ne bi došlo do samo-uništenja) rezultirala svijetom iz kojeg je nestao smisao, kako to očrtava Nietzsche u svome razotkrivanju procesa nihilizma.

Kapitalistička ekonomika bez sumnje pogoduje takvim tendencijama i njihov se utjecaj osjeća u kulturi naše epohe. No, odatle ne proizlazi njihova fatalnost, nego suprotno tome, mogućnost savladavanja. Međutim, rješenje se ne da postići mehaničkim putem, tj. razvijanjem nekih drugih parcijalnih tendencija, ili slabljenjem razvika tehnike, jer je ovaj, u vezi s budućnošću čovječanstva, i neminovno i neophodno. Rješenje leži jedino u stvaralačkom aktualiziranju pozitivnih uslova čovjekove slobode, jer je to bitan uvjet afirmacije onih vrijednosti koje on doživljava kao smisao vlastitog postojanja.

Tendencije totaliziranja su neizbježive, jer su bitno ljudske. Ako nose u sebi karakter izvornosti, tj. ako se u njima afirmira bivstvo čovjeka, tada se periferne komponente (kao i tehnika) u njih organski uklapaju kao djelovi obuhvatnijih cjelina i ne dolazi do njihovog stihijskog prerastanja, koji ima za posljedicu degeneriranje cjeline u mehaničizam. Originalni smisao bivstvovanja nije tada ugrožen, nego može biti afirmiran u dijalektičkom totalitetu ljudske historijske prakse.

STEVKA K. PRERADOVIĆ

POBUNA SENKI

1 10-74936827

šta bi kuća sva od pruča
da je moja?
šta bi žena od plamena
prevarena?

žitno polje biće bolje!

kao glava raspodana
kletva kleta razapeta
kletva kleta razapeta

2

teši me kupinov sok
drži me krvotok
gone me zlatne pčele:

i ljudi se dele
i ljudi se dele!

čelo mi pradedovo teme
sa slepom kladić se u vreme
o paklene sene!

3

glava cveta
glava meta
bez okreta
skup prevara
glas izdaja:

jao igri koju volim!

moja glava kome smeta
bez okreta i bez cveta

JAO META!

5

boli reka
kao kamen

NIKAD REKA NEMA LEKA!

gledam dete:
pena krvi kosti mrtvi
baklja žara bol izgara
zaboravom

6

neće vreme
hoće seme

joj ubica!

senkom boli sve prebilo
zmiju voli
čovek goli!

BOŽIDAR MILIDRAGIĆ

10-74936833

To vreme nema lepšeg smeška
Ni zvezde nisu veća greška —
Ko što se noćas majka smeši
Ni vreme nema lepšeg smeška
Ni zvezde nisu lepša greška
Koliko greška koju zgreši

Ko što se noćas majka smeši
Koliko greška koju zgreši
Ni vreme nema lepšeg smeška
Ko što se noćas majka smeši
Licu kome najlepše zgreši
Ni zvezde nisu lepša greška.

Zvezde se nisu radale tako
Ko što me noćas rodi tako
Ni nebo zvezde tako ne ljulja
Ni ptica tako ne greje jaja
O noći puna zvezde sjaja
Ko što me ljulja ta pahulja

To nebo side ispod streje
I tužna pahulja na me veje
Ni vreme nema lepšeg smeška
O noći puna zvezda sjaja
Rodenje i smrt kad se spaja
Ni zvezde nisu lepša greška!